

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТА РОСІЙСЬКИХ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ І ЮРИСТІВ

У статті аналізуються психологічні механізми соціальної перцепції (спрямованість на розуміння, соціальна інтуїція, психологічна інтерпретація, самостійність та неупередженість створення образу, цілісність образу, гнучкість його корекції, психологічна проникливість) у російських та українських майбутніх психологів і юристів.

Ключові слова: соціальна перцепція, компетентність, представники майбутніх соціономічних професій, кроскультурне психологічне дослідження.

Постановка проблеми. Розглядаючи проблему суспільної практики, громадянської позиції, громадянської компетентності особистості, у першу чергу постає питання гуманістичної спрямованості людей, громадян, фахівців, членів конкретного суспільства у його сприйнятті та розумінні. Гуманістичний вектор спрямування особистості передбачає врахування не окремих її рис чи якостей, а розуміння цілісної структури індивідуальності, системної організації функціонування психіки та, разом з тим, селективності, вибіркової, зосередженості її сприйняття і ставлень до себе, людей, реальної дійсності. У гуманістичному спрямуванні особистості проявляється суб'єктивна активність, в якій позиція особистості заздалегідь орієнтована на сприйняття й розуміння іншої людини як своєрідної і самобутньої духовної та фізичної сутності, вартісності, вищої цінності. Таке розуміння і ставлення має здійснюватися ще на стадії первинного соціального сприйняття та виражається у соціальній перцепції, завершеності образу-уявлення, психологічній проникливості.

Мета статті полягає у з'ясуванні особливостей прояву психологічних механізмів соціальної перцепції у майбутніх психологів і юристів сусідніх слов'янських держав України та Росії.

Методика та організація дослідження. У дослідженні застосована тестова методика О. П. Саннікової, О. А. Кисельової на діагностику психологічної проникливості [2]. За змістом психологічна проникливість розглядається на формально-динамічному і якісному рівнях та сутнісно розгортає психологічні механізми соціальної перцепції – формування в індивідуальній свідомості цілісного образу безпосереднього сприйняття іншої людини, групи, спільноти з урахуванням глибокого особистісного підтексту [1]. Запропонований авторами тест-опитувальник виявляє уміння й навички людини сприймати, аналізувати та зважено ставитись до інших, до свого соціального оточення крізь призму власних ціннісно-сміслових структур, особистісних сенсів.

Методика представлена наступними показниками: **психологічна проникливість** (ПП) як виникнення психологічного образу іншої людини, бачення психологічних проблем іншої людини, глибоке проникнення у її внутрішній світ, її переживання; **соціальна інтуїція** (СІ) – здатність створювати адекватний образ іншого без логічного обґрунтування, аналізу особистісних рис, реакцій, особливостей поведінки; **спрямованість на розуміння іншої людини** (СР) – потреба та спрямованість до аналізу психічних станів іншої людини, розуміння її внутрішнього світу, переживань, особливостей характеру, вчинків, дій; **схильність до психологічної інтерпретації** (ПІ) – створення образу іншої людини на підставі логічних умовиводів, аналізу і синтезу різноманітної інформації, обґрунтоване, грамотне бачення іншої людини; **самостійність суджень** (СС) – образ іншої людини складається на підставі власних знань, досвіду, своїх бачень і суджень. При цьому чужі установки, думки, авторитети не впливають на сприйняття іншої людини; **особистісна неупередженість** (ОНУ), розуміння іншої людини складається непередвзято, неупереджено, непричетно як стосовно власного ставлення, так і ставлень інших; **спроможність до створення цілісного образу** (ЦО) – синтетичність образу на основі узагальнення рис, властивостей, реакцій, поведінки людини; **гнучкість, пластичність образу** (ГО) – розумна корекція попереднього образу в процесі спілкування. Кожен із цих 8 параметрів, як механізмів соціальної перцепції, являє собою біполярний континуум, один полюс якого характеризує максимальну міру вираженості даної якості, інший – мінімальну.

У дослідженні прийняли участь студенти 2-4 курсів психологічних та юридичних факультетів м. Чернігова (Україна) та м. Чіти (Росія) Загалом обстежено 201 особу, з них 113 представників відповідних українських вищих навчальних закладів та 98 – російських, а саме: майбутніх психологів українських – 67 осіб, російських – 53 особи та юристів російських – 45 осіб, українських – 46 осіб.

Обстеження студентів проводилося у січні-лютому 2014 року, тобто буквально перед російською анексією українського Криму.

Аналіз результатів дослідження. За змістом складові психологічної проникливості у соціальній перцепції суб'єктів сприйняття виявилися на рівні низько виражених показників і дуже диспропорційними у їх кількісних співвідношеннях (табл. 1).

**Середньогрупові показники вираженості механізмів соціальної перцепції
в загальній вибірці майбутніх психологів і юристів**

Показники механізмів соц. перцепції	Загальна вибірка		психологи		юристи	
	X	σ	X	σ	X	σ
Психологічна проникливість	0.38	4.821	0.82	5.180	-0.20	4.215
Соціальна інтуїція	1.90	4.676	2.00	4.871	1.85	4.327
Спрямованість на розуміння	0.58	4.538	0.33	4.659	0.93	4.391
Психологічна інтерпретація	0.81	5.330	1.61	5.587	-0.34	4.774
Самостійність створення образу	1.22	4.796	1.63	5.023	0.67	4.436
Неупередженість (безсторонність)	-0.50	4.848	-0.36	5.046	-0.78	4.541
Цілісність образу-уявлення	-0.90	4.679	-1.19	4.713	-0.39	4.578
Гнучкість корегування образу	1.34	4.147	1.92	4.053	0.49	4.179

Найбільш вираженою за кількісними ознаками виступила "соціальна інтуїція" як у загальній вибірці ($X = 1.90$, $\sigma = 4.676$), так і в об'єднаних групах психологів ($X=2.00$, $\sigma=4.871$) та юристів ($X=1.85$, $\sigma=4.327$). Середні квадратичні відхилення наведених показників мало відрізняються між собою, що вказує на відносну однорідність наведених інваріант, тобто щільність індивідуальних показників майже однакова, проте самі показники соціальної інтуїції дещо різні. Інтуїтивність у соціальній перцепції в цілому більш виражена у психологів, ніж у юристів, що означає більшу значущість емпіричності та інтуїтивності у сприйнятті соціальних реалій для психологів порівняно з не психологами.

Найменшим вкладом у соціальну перцепцію виявився компонент "цілісності образу-уявлення". Він знаходиться у площині негативних значень ($X = -0.90$, $\sigma = 4.679$), вказуючи на те, що образ-уявлення соціальних суб'єктів сприйняття по загальній вибірці обстежених в цілому проявляє тенденцію до фрагментарності, розрізненості, дискретності. Найбільше виражена така тенденція у психологів ($X = -1.19$, $\sigma = 4.713$) і є досить незначною у юристів ($X = -0.39$, $\sigma = 4.578$). Психологи, як виявляється, більш схильні до деталізації, розчленування, аналітичної роботи з образом чи уявленням образу суб'єкта соціальної взаємодії, ніж юристи.

Таку ж негативну тенденцію ми спостерігаємо і за ознакою "неупередженості" (безсторонності) соціальної перцепції. В цілому по вибірці показник цієї ознаки складає величину $X = -0.50$ (при $\sigma = 4.848$), у психологів та $X = -0.36$ (при $\sigma = 5.046$). Цей показник у юристів ($X = -0.78$; $\sigma = 4.541$), тобто майже вдвічі більший ніж у психологів. Судячи з отриманих співвідношень, можна констатувати, що всі обстежені майбутні і юристи, і психологи є упередженими в соціальному сприйнятті суб'єктів власної взаємодії з ними, але вдвічі більше упередженими є юристи.

З "цілісністю утворення образу-уявлення" пов'язані психологічні механізми "самостійності його створення" та "гнучкості коригування образу". Незалежність від сторонніх впливів, або самостійність створення образу, є досить вираженою якістю соціальної перцепції як в цілому для всієї вибірки ($X = 1.22$, $\sigma = 4.796$), вибірки психологів ($X = 1.63$, $\sigma = 5.023$), так і для обстежених майбутніх юристів ($X = 0.67$, $\sigma = 4.436$). Як видно з кількісних співвідношень, серед психологів ця якість більше, ніж у 2 рази більше виражена за показники юристів. Правда, і варіативність індивідуальних показників за середньо-квадратичними відхиленнями у них є більшою, ніж у юристів (5.023 проти 4.436). Психологи, таким чином, проявляють самостійність у створенні образу іншої людини, але їхні сумніви і протиріччя, внутрішні суперечності в уявленнях суб'єкта соціального сприйняття не є однорідними у внутрішньогрупових показниках. Звичайно, ці показники соціальної перцепції перебувають у динаміці власних доповнень і коригувань. За матеріалами нашого дослідження, гнучкість коригування образу є однією з найбільш виражених ознак соціальної перцепції у майбутніх представників соціономічних професій після соціальної інтуїції. Хоча на соціальну інтуїцію покладаються майбутні фахівці соціономічних професій значною мірою, коригування перцептивного образу для них є не останньою ланкою у створенні соціального образу. По загальній вибірці корекція сприйнятого образу складає значущість у середньому кількісному виразі $X = 1.34$ умовних одиниць виміру (балів), то у вибірці психологів цей показник значно більший ($X = 1.92$; $\sigma = 4.053$) і майже в 4 рази менший у юристів ($X = 0.49$, $\sigma = 4.179$). Це можна зрозуміти – психологи (ще навчаючись у ВНЗ) набувають умінь і навичок "працювати" з образами, моделями, уявленнями різних об'єктів соціальної перцепції (людей, груп, спільнот, як суб'єктів професійної взаємодії), то юристи вносять власні поправки у свої образи соціальної активності значно менше. Їх гнучкість у коригуванні образу проявляється меншою мірою, або по-іншому, таке коригування спостерігається тільки у кожного 4-го з числа обстежених майбутніх юристів, якщо співвідносити з вибіркою психологів. Індивідуальна варіативність даного показника або внутрішньогрупова його стійкість у всіх обстежених виражена однаковою мірою в межах визначених груп порівняння.

Заслужують на увагу такі психологічні механізми соціальної перцепції як "психологічна інтерпретація" та "спрямованість на розуміння". Відомо, що матеріал соціальної перцепції не

завершується її первинним відтворенням. Від безпосереднього сприйняття він сягає відповідного усвідомлення через осмислення й інтерпретацію, власне, тлумачення, отримує смислове своє вираження. У нашому дослідженні процеси, що забезпечують цілісність і завершеність соціальної перцепції виявилися не дуже вираженими кількісно. Зокрема, "*психологічна інтерпретація*" в цілому по загальній вибірці майбутніх психологів і юристів представлена в середньому на рівні $X = 0.81$ бала, проте сягає в негативну площину значень у майбутніх юристів ($X = -0.34$; $\sigma = 4.744$). Зрозуміло, що психологи більше володіють інтерпретаційними навичками і засобами аналізу соціальної перцепції (хоча й вони не сягають вершини можливих значень цього показника – усереднений бал 1.61 з 5 балів можливих), у той час як юристи у більшості своїй не запобігають, уникають, а то й нехтують, не використовують психологічної інтерпретації образів соціальної перцепції. Саме тому їхні показники виявилися негативними.

Соціальна перцепція зазвичай спрямована на розуміння іншої людини, як суб'єкта суспільної взаємодії. Дещо меншими від шкали "*психологічної інтерпретації*" виявилися показники по шкалі "*спрямованості на розуміння*" в загальній вибірці досліджуваних майбутніх психологів і юристів ($X = 0.58$, $\sigma = 4.538$). Але така спрямованість відносно більше виражена, як не дивно, у студентів юридичних факультетів ($X = 0.93$, $\sigma = 4.391$) ніж психологічних ($X = 0.33$, $\sigma = 4.659$). Дана тенденція потребує осмислень і пояснень у подальших наших дослідженнях. Між іншим, як доповнення та поглиблення з питань соціальної перцепції виступає особлива та інтегруюча її ознака – "*психологічна проникливість*". Глибина сприйняття соціального суб'єкта, основою його розуміння та зваженого, об'єктивного, неупередженого ставлення до нього проявляється мірою психологічного проникнення в сутність його цінностей, поведінки і діяльності, вчинків і дій, його усвідомлених і несвідомих ставлень, переживань, особистісних потребово-мотиваційних спрямувань.

Звісно, "*психологічна проникливість*" – складна і багатовимірна категорія соціальної перцепції, яка потребує не тільки включення всіх попередньо розглянутих механізмів психіки, а й мобілізації сенсорно-імажинативних (уваги, зосередженості, диференційованого сприйняття), інтелектуально-мнестичних (пам'яті і розуму), аксіологічних (ціннісних орієнтацій), особистісних якостей суб'єкта соціальної перцепції.

Як виявилось в дослідженні, "*психологічна проникливість*" випробовуваних загальної вибірки знаходиться на низькому рівні позитивних значень ($X = 0.38$, $\sigma = 4.821$). Це значно нижчий показник від спрямованості на розуміння: $X = 0.58$ у механізмах розуміння проти $X = 0.38$ у показниках психологічної проникливості. Певно, це можна зрозуміти у контексті функціональної залежності вказаних психологічних механізмів соціальної перцепції – розуміння партнера лежить в основі глибокої проникливості в його психологічну сутність, хоча можливі і зворотні залежності, адже від психологічної проникливості зазвичай залежить і розуміння іншої людини.

З'ясувалося, що "*психологічна проникливість*" у майбутніх психологів є досить визначеною позитивною величиною ($X = 0.38$, $\sigma = 4.821$), найбільш вираженою вона виявилась у психологів ($X = 0.82$, $\sigma = 5.180$), але у юристів вона набуває негативних значень ($X = -0.20$, $\sigma = 4.215$). Психологічно непроникливими у сприйнятті і розумінні інших суб'єктів соціальної взаємодії виявилися студенти-правники.

Отже узагальнено можна стверджувати, що студенти юридичних факультетів виявилися найменш підготовленими у проявах соціальної перцепції з боку механізмів і навичок створення цілісності образу-уявлення іншої людини, її психологічної інтерпретації, психологічної проникливості. До того ж, вони є найбільш упередженими у сприйнятті реалій соціальної дійсності, проявляючи суспільні стереотипи, шаблони, власні уподобання.

Усі категорії обстежених студентів майбутніх соціономічних професій у соціальній перцепції переважно орієнтовуються на соціальну інтуїцію, проте спроможні до самостійного створення та корекції образу суб'єктів своєї взаємодії. Психологічна інтерпретація у сприйнятті іншої людини більш доступна студентам-психологам, проте і психологи, і юристи у своїй суспільній взаємодії спрямовані на злагоду і розуміння. Саме такими виявилися домінуючі тенденції соціальної перцепції у досліджуваного контингенту майбутніх психологів і юристів. За показниками загальної вибірки, тобто узагальнені характеристики сприйняття соціального оточення у представників розглянутих соціономічних професій є досить протирічливими, емпірично зумовленими, ситуативно залежними.

Окремої уваги заслуговують порівняння механізмів соціальної перцепції психологів і юристів українських та російських вибірок (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, найбільш вираженими кількісними показниками соціальної перцепції виявилися: "*соціальна інтуїція*" у російських юристів ($X = 3.23$, $\sigma = 4.899$) та українських психологів ($X = 2.32$, $\sigma = 0.600$); "*самостійність створення образу*" у російських як психологів ($X = 2.79$, $\sigma = 5.531$), так і юристів ($X = 2.20$, $\sigma = 4.369$). Проте, у цих же показниках "*соціальної інтуїції*" українські психологи більш інтуїтивно продуктивніші, ніж російські психологи ($X = 2.32$, $\sigma = 0.600$ проти $X = 1.58$, $\sigma = 4.841$ відповідно) і, як видно з середньоквадратичних відхилень, українські психологи є більш однорідними (розсіюваність індивідуальних інваріант у росіян у 5 разів перебільшує українські значення). З іншого боку, майбутні російські юристи за показниками "*соціальної інтуїції*" виявилися виразливіше різними ($X = 3.23$) проти українських юристів ($X = 0.83$), а до того ж і розсіюваність індивідуальних значень в українських юристів менша ($\sigma = 3.604$ проти $\sigma = 7.899$ відповідно). Очевидно, що інтуїтивнішими у соціальному сприйнятті є російські психологи, які і серед юристів (російські майбутні правники також є більш схильні до інтуїтивних форм соціальної перцепції).

**Середньогрупові показники вираженості механізмів соціальної перцепції
у вибірках українських та російських майбутніх психологів і юристів**

Показники соціальної перцепції	Україна				Росія			
	психологи		юристи		психологи		юристи	
	X	σ	X	σ	X	σ	X	σ
Психологічна проникливість	0.94	0.689	0.09	4.608	0.53	4.721	-0.37	3.565
Соціальна інтуїція	2.32	0.600	0.83	3.604	1.58	4.841	3.23	4.899
Спрямованість на розуміння	0.55	0.538	1.28	4.048	0.23	5.135	0.23	4.653
Психологічна інтерпретація	1.48	0.672	-0.59	4.583	1.74	5.748	-0.03	5.131
Самостійність створення образу	0.65	0.536	-0.46	4.225	2.79	5.531	2.20	4.364
Неупередженість (безсторонність)	-0.33	0.612	-0.76	4.576	-0.58	5.344	-0.51	4.273
Цілісність образу-уявлення	-0.42	0.568	-0.48	3.632	-2.11	4.668	-0.31	5.692
Гнучкість корегування образу	1.77	0.528	0.07	3.820	2.02	3.790	1.14	4.609

Поряд з інтуїтивністю соціальної перцепції механізми "психологічної інтерпретації" соціального образу також переважають у показниках майбутніх російських і психологів, і юристів. Між іншим, ці співвідношення є більш контрастними у психологів (з перевагами української вибірки майже вдвічі). У юристів ці показники проєктуються в негативну площину, до речі, негативні проєкції українських правників більш глибокі ($X = -0.59$, $\sigma = 4.583$), ніж російських ($X = -0.03$, $\sigma = 5.131$). З цього слідує, що студенти юридичних факультетів, як в Україні, так і в Росії, у соціальній перцепції здебільшого запобігають до інтуїтивних інтерпретацій образів суспільної взаємодії, приймаючи до уваги видимі, доступні у спостереженні, конкретні й очевидні ознаки та властивості суб'єктів соціальної дійсності.

Психологи в інтерпретаціях соціального сприйняття, у їх перцепціях (сприйнятті й осмисленні), орієнтуються в основному на раціональність, аналітичність, узагальненість образів-уявлень соціальних суб'єктів комунікативної взаємодії. Дещо вищими ці показники виявилися у майбутніх психологів Росії ($X = 1.74$, $\sigma = 5.748$), ніж психологів України ($X = 1.48$, $\sigma = 0.672$). Але стандартні відхилення індивідуальних значень даного механізму від усередненого показника "психологічної інтерпретації" українських психологів є дуже незначною величиною ($\sigma = 0.672$) порівняно з російською вибіркою психологів ($\sigma = 5.748$), що вказує на відносну спорідненість індивідуальних інваріант в українській вибірці психологів. Це свідчить про те, що "психологічна інтерпретація", як механізм соціальної перцепції, у даній якості (аналітичності, раціональності, узагальненості) притаманний майже всім обстеженим майбутнім психологам України приблизно однаковою мірою чого не можна сказати про російську вибірку психологів.

Розуміння й інтерпретація образу соціальної перцепції передбачає не тільки його первинне сприйняття, а й відповідну його корекцію, уточнення, видозміни чи доповнення. "Гнучкість коригування образу", як механізм соціальної перцепції сформований, як виявилось, по-різному у психологів і юристів та має свої відмінності від кроскультурних особливостей держави, в якій проживають досліджувані нами представники вказаних соціономічних професій.

Коригування образу соціального сприйняття є більш гнучким у психологів, ніж у юристів як у Росії, так і в Україні. Міра вираженості даної якості у обстежених респондентів приблизно однаково виражена як у російських майбутніх психологів ($X = 2.02$, $\sigma = 3.790$), так і в українських майбутніх психологів ($X = 1.77$, $\sigma = 0.528$). Проте, знову ж таки, українська вибірка є більш однорідною, спорідненою, гомогенною ніж російська, на що вказує дисперсія середніх значень. Менш виражено проявляється "гнучкість коригування образу" соціальної перцепції у юристів: російських ($X = 1.14$, $\sigma = 4.609$) та українських ($X = 0.07$, $\sigma = 3.820$). Отже, майбутні українські юристи мало схильні до коригування образу сприйняття соціального суб'єкта взаємодії, приймають його з першого враження без зайвих сумнівів у його істинності. Натомість, критичнішими виявилися майбутні російські юристи. Разом з тим, механізми коригування образу соціального сприйняття у психологів є більш гнучкими й динамічними, ніж у юристів, що можна зрозуміти з огляду на професію.

Незалежність, спонтанність, "самостійність створення образу" соціальної перцепції, як важливий психологічний її механізм, кількісно виявився значно вираженішим у росіян – як психологів ($X = 2.79$, $\sigma = 5.531$), так і юристів ($X = 2.20$, $\sigma = 4.364$). З пропорційною однорідністю розсіювання індивідуальних значень російські майбутні психологи проявляють більшу розкутість, автономність, незалежність у створенні суб'єктивного образу соціального сприйняття, проявляючи при цьому впевненість у його адекватності, правильності, істинності. Психологи і юристи України у проявах даного механізму соціальної перцепції (самостійності створення образу) буквально протилежні: якщо майбутні українські психологи хоч і незначною мірою, але самостійно, без втручання із зовні формують своє бачення суб'єкта власної взаємодії ($X = 0.65$, $\sigma = 0.536$), то українські майбутні юристи з обстеженої нами вибірки у створенні образу своєї суспільної взаємодії значною мірою орієнтуються на думки і судження, авторитети сторонніх людей, проявляють зовнішню залежність, несамостійність ($X = -0.46$, $\sigma = 4.225$).

Можливо саме завдяки означених психологічних особливостей вказаних механізмів соціальної перцепції спостерігається втрата цілісності образу та упередженість образу соціальної перцепції. Ці тенденції характерні як для психологів, так і для юристів в обох (російській та українській) вибірках обстежених представників майбутніх соціономічних професій (див. таблицю 2).

"Цілісність образу" соціальної перцепції найбільш глибоко проектується в негативну площину значень у російських психологів ($X = -2.11$, $\sigma = 4.688$), на другому місці за ними показують дискретність, розірваність, нецілісність суб'єктивного образу-уявлення українські юристи ($X = -0.48$, $\sigma = 3.632$) та українські психологи ($X = -0.42$, $\sigma = 0.568$), дещо менші деформації цілісності перцептивного образу-уявлення спостерігаються у майбутніх російських юристів ($X = -0.31$, $\sigma = 5.692$). Монолітність змін у цілісності образів соціальної перцепції у негативних їх деструкціях (хоча й не надто глибоких) спостерігається у майбутніх українських психологів ($\sigma = 0.568$).

"Упередженість сприйняття" соціальної інформації під час перцептивних процесів (негативні значення по шкалі "неупередженості") є характерними для всіх обстежених представників соціономічних професій незалежно від геополітичного розташування респондентів – проживають вони в Росії чи в Україні. Проте, відносно більше виражена упередженість у російських психологів ($X = -0.58$, $\sigma = 5.344$) та українських юристів ($X = -0.76$, $\sigma = 4.576$), статистично незначимо ($P \geq 0.05$) відрізняються від них українські психологи ($X = -0.33$, $\sigma = 0.612$) та російські юристи ($X = -0.51$, $\sigma = 4.273$). Незначна кількісна вираженість та загальний характер негативного вектору спрямування вказує, скоріш, на захисну реакцію студентської молоді соціономічних професій на суспільні невизначеності ідеологічних та громадсько-політичних, демократичних процесів, що відбуваються у їхньому життєвому просторі – ідеологічна війна російської пропаганди по відношенню до України та репресивний режим державного управління Януковича в Україні і Путіна в Росії (нагадаємо, дослідження проводилось в переддень вторгнення Росії в Крим та на схід України).

Але, незважаючи на латентні суспільні корені соціального напруження у своїх державах, що склалися на момент даного кроскультурного дослідження, студентська молодь проявляє тенденцію до розуміння суб'єктів своєї соціальної взаємодії. Тому "спрямованість на розуміння" на момент дослідження була виражена позитивно як в українських, так і в російських вибірках. Більше вона виражена в українських майбутніх юристів ($X = 1.28$, $\sigma = 4.048$) та українських психологів ($X = 0.55$, $\sigma = 0.538$). Хоча й меншими у кількісних показниках, але також позитивного спрямування виявилися психологічні механізми спрямованості на розуміння, якими, зокрема, відзначається й позиція російських майбутніх юристів ($X = 0.23$, $\sigma = 4.653$) та російських майбутніх психологів ($X = 0.23$, $\sigma = 5.135$). Міжособистісна взаємодія і соціальна перцепція без розуміння і злагоди, вникнення у психологічну сутність партнера, рефлексії його сутності, ціннісного прийняття неможливі, особливо у молодіжному середовищі, на що і вказують результати проведеного дослідження.

З огляду на неоднозначність психологічних механізмів соціального пізнання, що виявлені в дослідженні соціальної перцепції, "психологічна проникливість", як інтегративна якість соціального гнозису в обстежених студентів є категорією протирічливою. Так, психологи, і українські і російські, проявляють соціально-перцептивну проникливість у позитивній площині ($X = 0.94$, $\sigma = 0.689$ та $X = 0.53$, $\sigma = 4.721$ відповідно), в той час як українські юристи ледь утримуються в позитивній площині ($X = 0.09$, $\sigma = 4.608$), а російські юристи вектором даної якості прямують в негативний простір ($X = -0.37$, $\sigma = 3.565$). Психологічна проникливість у соціальній перцепції іншої людини чи групи позитивно сформована в українців (як психологів, так і юристів) є досить вираженою у російських психологів, але майже не притаманна російським майбутнім юристам.

Узагальнено можна говорити, що психологічні механізми соціальної перцепції більш виразливо представлені у майбутніх психологів ніж у юристів. Юристи фахово менше задіяні до розуміння сутності власне психологічних реалій соціальної дійсності, тому переважно орієнтуються на емпірику соціальної інтуїції і власний досвід. Особливо це помітно у російських майбутніх правників. Вони більш упевнено проявляють власну позицію і самостійність у створенні суб'єктивного образу об'єктів суспільної практики, незалежність від зовнішніх впливів і думок, запобігають до корекції первинної інформації та вражень від суб'єктів взаємодії.

І українські, й російські студенти гуманітарних соціономічних професій значною мірою соціально інтуїтивні та упереджені, сприймають суспільні явища насторожено, критично – упереджено, відповідно до власних установок і стереотипів.

Психологи більш гнучко використовують механізми соціальної перцепції у формуванні образів-уявлень, їх корекції та інтерпретації. Незалежність, самостійність створення соціального образу більше виражена у російських психологів, натомість в українських психологів значну питому вагу набувають інтуїтивні форми соціального пізнання. Хоча і росіяни й українці спрямовані на розуміння партнера своєї взаємодії, психологічна проникливість українських психологів перевершує російських. Між іншим, незавершеність, спонтанність, фрагментарність образу соціального сприйняття російських психологів більш глибока і помітна, ніж в українських майбутніх психологів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. За показниками загальної вибірки сприйняття соціального оточення як майбутніми психологами, так і майбутніми юристами є досить

протирічливими, емпірично зумовленими, ситуативно залежними. У дослідженні з'ясувалося, що у майбутніх психологів і юристів є свої особливості, як і кроскультурні відмінності:

1. Усі категорії обстежених студентів майбутніх соціономічних професій у соціальній перцепції переважно орієнтуються на соціальну інтуїцію, проте спроможні до самостійного створення та корекції соціального образу.

2. Психологічні механізми соціальної перцепції більш виразливо представлені у майбутніх психологів ніж у юристів. Юристи переважно орієнтуються на емпірику соціальної інтуїції і власний досвід, проте вони більше проявляють власну позицію і самостійність у створенні суб'єктивного перцептивного образу.

3. Психологи більш гнучко використовують механізми корекції та інтерпретації у формуванні образів-уявлень соціальної перцепції, що більше виражено в українських психологів. Проте, самостійність створення соціального образу більше виражена у російських психологів.

4. Студенти-юристи виявилися найменш підготовленими у створенні цілісності образу-уявлення, психологічної інтерпретації, психологічної проникливості, російські юристи більше упереджені у сприйнятті реалій соціальної дійсності, ніж українські.

5. Хоча і росіяни й українці спрямовані на розуміння партнера своєї взаємодії, психологічна проникливість українських психологів перевершує проникливість у соціальній перцепції російських психологів і юристів.

6. Студенти-психологи більше, ніж юристи схильні до інтерпретації у сприйнятті об'єктів соціальної перцепції, проте і психологи, і юристи у своїй суспільній взаємодії спрямовані на злагоду і розуміння.

Використані джерела

1. Коллектив. Личность. Общение: Словарь социально-психологических понятий / Под ред. Е.С. Кузьмина и В.Е.Семенова. – Л.: Лениздат, 1987. – 144 с.
2. Санникова О. П., Киселева Е. А. Тест-опросник психологической проницательности (психодиагностическая методика). – Одеса, 2003. – 18 с.

Borets Yu.

COMPARATIVE ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL MECHANISMS OF UKRAINIAN AND RUSSIAN FUTURE PSYCHOLOGISTS' AND LAWYERS' SOCIAL PERCEPTION

This article is devoted to the psychological mechanisms of social perception (focus on understanding, social intuition, psychological interpretation, independence and impartiality of image creation, image integrity and flexibility of its correction, psychological insight) among Russian and Ukrainian future psychologists and lawyers.

All categories of surveyed students of future socio-economic occupations in social perception are mainly oriented to social intuition, but are capable of independent creation and correction of social image.

Psychological mechanisms of social perception are more distinctly represented among future psychologists than lawyers. Lawyers are mainly oriented to empirical social intuition and personal experience, but they show their positions and autonomy in the creation of subjective perceptual image.

Future psychologists use more flexible mechanisms for correction and interpretation in forming images-representations of social perception, which is more expressed among Ukrainian psychologists. However, the independence of social image creation is more expressed among Russian psychologists.

Law students have been the least prepared to the creation of the image-representation integrity, psychological interpretation, psychological insight, Russian lawyers are more biased in perception of social reality than Ukrainian.

Although the Russians and the Ukrainians aim at understanding their interaction partner, Ukrainian psychologists' psychological insight exceeds Russian psychologists' and lawyers' insight in the social perception.

Students-psychologists more than lawyers tend to interpretation while perceiving the objects of social perception, but both psychologists and lawyers in their social interactions aimed at harmony and understanding.

Key words: *social perception, competence, representatives of future socio-economic professions, cross-cultural psychological research.*

Стаття надійшла до редакції 29.10.2014